Sofist 13 (2026):101-126
Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 08.10.2026-Revizyon/Revised: 16.10.2026-Kabul/Accepted: 17.10.2026

Duyulur Düzenin Sınırlarında: Jacques Rancière Düşüncesinde Siyasal Öznenin Performativitesi

At the Borders of the Sensible Order: The Performativity of the Political Subject in Jacques Rancière's Thought

Ferda Yıldırım Gülenç

Özet

Bu çalışmanın amacı, Jacques Rancière'in *duyulur olanın paylaşımı* kavramını sınır tartışması üzerinden yeniden yorumlayarak siyasal olanın özgüllüğü meselesini ana hatlarıyla ele almak; mevcut görünürlük rejiminin kimliklendirme mekanizmalarını bozan *uyuşmazlık* ilkesini bireysel ve kolektif müdahale pratiğine dönüştüren yerinden edici hamleyi gündeme taşımaktır. Rancièreci bakış açısında, siyasal özneleşmenin mevcut toplumsal kategorilerin reddiyle mümkün olabileceği iddiasıyla çerçevelenen bu müdahale pratiği; kendisine nerede konumlanacağı, neyi ifade edebileceği, hangi söylediğinin söz kabul edilebileceği fısıldanmış olanların ta-

Abstract

The purpose of this study is to examine the specificity of the political in its main outlines by reinterpreting Jacques Rancière's concept of the *distribution of the sensible* through the lens of the debate on borders, and to bring to the fore the displacing move that transforms the principle of *dissensus* –which disrupts the identification mechanisms of the existing visibility regime –into a practice of individual and collective intervention. From a Rancièrean perspective, this intervention practice, framed by the assertion that political subjectivization is possible through the rejection of existing social categories, defeats the historical destiny of those who have been whispered where to position

Bu makale, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0) kapsamında lisanslanmıştır. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

✉ Dr. Öğr. Üyesi | Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye | ferdayildirim@artuklu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-3832-8848.

rihsel yazgısını bozguna uğratmakta; eşitsizlikle malul hiyerarşik toplumsal düzenin sınırlarının verili kimliklerin iptaliyle aşındırılmasını sağlamaktadır. Çalışmada Rancière'in özneleşme fikri analiz edilirken, düşünürün öne sürdüğü tezlerin özneyi maddi ve toplumsal koşulların geri plana itildiği bir alanın ya da yeni bir sınırın kıskacına sokup sokmadığı sorusuna da yanıt aranacaktır. Bu sorunun ilişkili olduğu bir diğer temel soru da, düşünür tarafından öne sürülen tezlerin siyaseti yalnızca siyasal özne meselesine indirgeyip indirgemediğidir. Bu soruları görmezden gelmeyerek ilerleyen çalışmanın esas kaygısı, siyaseti ya da siyasal olanı kimlik probleminin kıskacına sokmayan, ama aynı zamanda öznenin ortaya çıktığı toplumsal gerçekliği de ıskalamayan bir politik eğilimin imkânını soruşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Felsefesi, Uyuşmazlık, Duyulur Olanın Paylaşımı, Özne, Jacques Rancière

themselves, what they can express, and whose speech can be accepted as articulate voice; it ensures that the boundaries of a hierarchical social order afflicted by inequality are eroded through the abolition of given identities. While analyzing idea of subjectivization, the study will also seek an answer to the question of whether the Rancière's theses trap the subject in a domain where material and social conditions are pushed into the background or in a new border. Another fundamental question related to this one is whether the theses put forward by the thinker reduce politics solely to the problem of the political subject. Without ignoring these questions, the primary concern of this study is to investigate the possibility of a political tendency that neither traps politics or the political in the bottleneck of the identity problem nor overlooks the social reality from which the subject emerges.

Keywords: Political Philosophy, Dissensus, Distribution of the Sensible, Subject, Jacques Rancière

Giriş

Felsefe ile siyaset arasındaki ilişkiyi *siyasal*ın kendine özgü motivasyonunu ortaya koymaya çalışarak kuran Rancière, siyasal özneleşme sorununu ilke/*arkhe* ve karşı ilke/*an-arkhe* buluşmasıyla çerçevelenen bir kavramsallaştırma üzerinden tartışmaya açar. Rancière tarafından bu kavramsal çerçevede belirgin kılınan ayrımlar, ele alınan her bir kavramın basit anlamda birbirinin zıddına dönüştüğü ya da diyalektik olarak işlev gördüğü bir düzlemden hareketle değil; bir kavramın, karşısında yer alan diğer kavramın ilkesi/*arkhe*si/mantığı ile ilişkisinde siyasal anlam kazanabileceğini gösterecek biçimde yapılır. Bu bağlamda Rancière'in siyaset düşüncesinin temelinde yer alan en önemli ayrımlardan birisi *siyaset* (*politics*), *polis* (*police*) ve *siyasal olan* (*political*) ayrımıdır. Bu ayrımın nasıl yapıldığına ilişkin detaylar, düşünürün *özne* anlayışını kavrayabilmek açısından önemlidir. Siyasetin kurumlar, yönetim ya da iktidar(ı) kullanma biçimleri üzerinden tanımlandığı geleneksel yorumları mahkûm eden Rancière, bu yorumların er ya da geç siyasetin sonunu ilan eden radikal iddialara varacağı kanısındadır. Bu nedenle düşünüre göre esas yapılması gereken, *siyaset* ile *siyasal*ı karşı karşıya getiren sınırın kendisine odaklanarak her iki kavramı da *uyuşmazlık* (*dissensus*) yaratan bir edim üzerinden okumaktır. Bu okuma eşliğinde ele alındığında siyaset, basitçe devlet yönetimini ifade etmediği gibi, iktidarın kimde olduğu ya da olacağı meselesi de değildir. *Siyasal* da yönetim ya da iktidarın toplumsal boyutundan ibaret değildir. Rancière açısından siyaset, eşitsizlik temelli düzenin eşitlik varsayımıyla bozulmasıdır. Siyasal ise, tam da bu bozulmaya olanak tanıyacak olan müdahalenin kendisidir: "yerlerin ve işlevlerin dağıtımını", "yapıp etme, var olma ve söyleme tarzlarının paylaştırımını tanımlayan bir bedenler düzenini" (2005, s. 52) ifade eden *polis* mantığını sekteye uğratan müdahale. Özetle siyasal (olan), tam da siyaset ile *polis*in karşılaşma alanı/sahnesidir. Bu nedenle Rancière açısından siyasetin sonunun geldiği iddiaları daha ziyade siyaseti *polis* mantığına sıkıştıran bir yaklaşımın ifadesidir.

Tüm bu ayrımlardan ve 'karşılaşmalar'dan hareketle Rancière, bir yandan siyasetin *polis* anlayışıyla görünürlük kazandığı hakikat rejimi-

ni sekteye uğratan yeni bir özneleşme sürecinin imkânını soruştururken, diğer yandan ise *siyasal*ın, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir düzen olarak tasarlanamayacağını göstermek ister. Düşünür açısından siyasal (olan), her şeyden önce bir kopuşu gerektirir. Bu kopuşu sağlayacak şey ise *uyuşmazlık*tır. Uyuşmazlığı sıklıkla karşımıza çıktığı şekliyle bir anlaşamama ya da çatışma durumu olarak ele almayan Rancière, bu kavramı tam da mekânın, rollerin, iktidar ilkelerinin, görünür ve duyulur olmaya kimin/neyin layık olduğunun daha en başından belirlendiği sınırlardan kopuş süreciyle ilişkili biçimde tartışır. Bu nedenle onun düşünce sistematiğinde siyaset kavramı, *polis*in karşıtı olan belirlenimli etkinliği, eş deyişle duyulur şekillenmeden kopan her şeyi, ifade edecek biçimde kullanılır (Rancière, 2005, s. 52). Dolayısıyla *polis* ile siyasetin karşılaşmasıyla kendi özgün anlamını yakalayan *siyasal*, her türden özdeşleşme pratiğini bertaraf ederek kimlerin siyaset yapmaya yetkili/yetenekli olduğu sorusuna 'ortak dünyanın sınırlarına müdahil olarak' cevap veren öznelerin karşılaşma anı/alanı olarak tezahür eder. Rancière açısından öznelerin yürüttüğü sahici bir siyasal etkinlik de bu kopuş sürecinin ve karşılaşma alanının kapsamına giren eylemlerde açığa çıkabilir. Rancière'in, rollerin işlevsel dağılımını askıya alan estetik deneyimi tartışırken yer verdiği *duyulur olanın paylaşımı* (*le partage du sensible/the distribution of the sensible*)[1] kavramı tam da bu noktada düşünürün siyaset (ve sanat) düşüncesine doğru genişler. Rancière (2008) bu kavramı, "hem ortak olan bir şeyin varlığını, hem de bu ortak olandaki karşılıklı yer ve payların dekupajını görmeyi sağlayan duyulur apaçıklıklar sistemi" (s. 147) olarak tanımlar.

Bu kavramdan hareketle Rancière, bireyi önceden belirlenmiş kategoriler aracılığıyla sahneye çıkaran –eş deyişle ona sabit kimlikler atfeden- her türden teorinin/yaklaşımın altyapısını sarsmayı hedefleyen bir özneleşme

[1] Rancière'in düşünce sistematiğini anlamak açısından oldukça önemli olan *le partage du sensible* kavramı Türkçeye farklı şekillerde çevrilmektedir. Bu çalışmada özellikle "düşünülür-duyulur" (intelligible-sensible) kavramlarının soykütüğünü korumak adına *duyulur olanın paylaşımı* tercih edilmiştir. Bu çeviri bağlamında 'duyulur' kavramı ile duymayı/işitmeyi değil, bir şeyin görünür olma koşullarını ya da kendini açığa çıkarma biçimini kastetmekteyiz.

sürecine dikkat çeker. Siyasal özneleşmenin ancak duyulur olanın paylaşımını sekteye uğratan bir söz ve eylem aracılığıyla gerçekleşebileceğini savunan Rancière'e göre siyasal topluluk da ancak kimlikler/adlar/sınıflar üzerinden mensubiyet atfeden ortaklık düzeninin bozulmasıyla kurulabilir. Ancak bunun yolu, 'ortak olan'da önceden belirlenmiş yerler/paylar ile belirlenmemiş yerler/paylar arasındaki ilişkinin biçimini kavramakla mümkündür. Çünkü payların sayılması her zaman hatalıdır ve bazı özneleri dışarıda bırakır (Baiocchi & Connor, 2013). İşte Rancière açısından uyuşmazlığın açık kılındığı bağlam bu ilişki biçimi, ya da bu karşılaşma sınırıdır. Rancière'in *uyuşmazlık* eksenli özneleşme tartışmasını düşünürün fikirleri ve merkeze aldığı kavramlar eşliğinde takip ederken, onun düşüncelerinin özellikle iki açıdan eleştiriye açık olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan biri, düşünürün okuma biçiminin siyaseti siyasal özne meselesiyle sınırlandıran bir yapıya büründürebileceği, bir diğeri ise yine bu okuma biçiminin öznenin ortaya çıktığı maddi-toplumsal koşulları silikleştiren bir görünüm arz etmesidir. Eleştiriye açık bu noktaların göz ardı edilmediği çalışmada ilk olarak Rancière'in siyaset düşüncesi *uyuşmazlık* ve *duyulur olanın paylaşımı* kavramları üzerinden ele alınacak; bu bağlamda uyuşmazlığın bir siyasal müdahale pratiği olarak nasıl değerlendirilebileceği tartışılacaktır. İkinci olarak, özellikle eşitlik-eşitsizlik gerilimi ekseninde Rancière'in özne ve özneleşme üzerine yürüttüğü tartışmalar derinleştirilecektir. Son olarak ise, tüm bu tartışmaların sınır kavramı üzerinden bir okuması sunulacaktır.

1. Bir Siyasal Müdahale Pratiği Olarak Uyuşmazlık

Siyaseti iktidarın kullanılması ya da iktidar mücadelesi olarak yorumlamayı reddeden Rancière açısından duyulur olanın sınırlarını aşarak konumların, söylenebilecek sözlerin, görünür olabilecek öznelerin/nesnelerin belirlendiği dağılım/dağıtım ilkesini sekteye uğratmayı başaran eylem ya da (yeni) söz, *polis*e dayalı siyaset anlayışının yerinden edilmesini sağlar. Rancièreci bu düşünme biçiminde, siyasal (olan)ın iki ayrı bağlamda karşımıza çıktığına değinmek gerekir. Bunlardan birisi, cemaat hâlinde yaşayanların bir araya gelişlerini ve rızalarını örgütleyen ilkelerle kuşatılmış

hükümet süreci ya da hiyerarşik dağılım süreci olan *polis*; diğeri ise, birinin bir başkasıyla eşit olduğu varsayımını (eşitlikçi ön varsayımı/eşitlik aksiyomunu) kılavuz alan eşitlik sürecidir (2016a, s. 13). Bu ayrımdan ya da siyasalın kıyısında buluşan bu iki bağlamdan hareketle denebilir ki, Rancière açısından siyasetin *polis* mantığına raptedildiği geleneksel yorumlar siyasetin sonu(nun) ilanıyla da ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle Rancière, siyasetin ne olduğu sorularına geleneksel tarzda verilecek her cevabın, siyasetin kendisini mutlaklaştırarak onun sonunu ilan etmeye kadar ileri giden bir düşünme biçimiyle sonuçlanacağı kanaatindedir. Oysa Rancière'in ele aldığı biçimiyle siyaset, "cemaatleri yönetme sanatı değildir; insani eylemin uyuşmazlığa (*dissensus*) dayalı bir biçimidir" (Rancière, 2016a, s. 13). Görüldüğü üzere siyasal (olan), siyasetin *polis*le karşılaşma alanı olarak açıklık kazanırken uyuşmazlık da her türden duyusal hiyerarşiyi ya da mevcut duyusal deneyim biçimlerini (duyulurun paylaşımını) kesintiye uğratan moment olarak anlam kazanır. Bu anlamıyla uyuşmazlık, siyasetin düzen bozucu bir kesinti ya da bu anlama gelecek bir çatışma olabilmesine olanak tanıyan 'kopuş'un kendisidir. Bu hâliyle tüm toplumsal yaşamı kuşatıcı bir ilkenin/*arkhe*nin tam karşısında konumlanan uyuşmazlığın Rancière (2005) tarafından yapılan tanımlarından biri şu şekildedir:

> Söyleşenlerden birinin, ötekinin söylemekte olduğunu aynı anda hem anladığı hem de anlamadığı bir konumdur. Uyuşmazlık, ak diyen biri ile kara diyen biri arasındaki çatışma değildir. Uyuşmazlık, ak diyen bir ile yine ak diyen, fakat ondan aynı şeyi anlamayan ya da ötekinin aklık adına aynı şeyi söylemekte olduğunu anlamayan bir başkası arasındaki çatışmadır. (s. 12)

Kelimenin genel anlamından koparak karşımıza çıktığı *uyuşmazlık*; fikirlerin, ideolojilerin ya da beğenilerin çatışmasını ifade etmediği gibi, esasen kimliklendirme teşebbüslerini ve rollerin dağıtımını içeren her türden ilkenin daha en başından dışarıda bırakılmasını ifade eder. Rancière açısından siyasetin *polis*le karşılaştığı sınır(lar)da görünür olan ve bu sınırı kendilerine verilmeyen söz hakkını yine kendi düşünme ve sorgulama biçimleriyle yıkarak sahici bir özgürleşim olanağına erişen özneler, siyasal olma koşullarının analiz edildiği bir siyasal pratiğin asli unsurlarıdır. Bu nedenle

"siyasal olanın siyasetin sınırlarına karşı çıkarak var olması, toplumsal hareketlerin kuracağı bağlantılar, kazanımlar ve ortaya koyduğu yeni sorulara bağlıdır" (Yıldırım & Baştürk, 2015, s. 56). Dolayısıyla siyasal olanın ve siyasal olma koşullarının gerçekten ne olduğu sorusuyla ilgilenen siyaset, "duyumsanabilir olanın paylaşımının yeniden düzenlenmesi, sahneye yeni nesnelerin ve öznelerin çıkarılması, görünmez olanın görünür kılınması, sesleri gürültü çıkaran birer hayvan gibi işitilenlerin söylediklerinin söz olarak dinlenebilir kılınmasıdır" (Rancière, 2016b, s. 209). Rancière'in teorik kalkış noktalarından birini oluşturan uyuşmazlık fikri, geleneksel siyaset felsefesinin ontolojik ve epistemolojik kabullerini kökten sarstığı kadar, estetik ve sanat teorisine ilişkin ön kabulleri de aynı oranda sarsmayı hedefler. Bu nedenle onun hem *uyuşmazlık* hem de *duyulur olanın paylaşımı* kavramlarını siyaset, sanat, estetik –ve hatta tarih, edebiyat, eğitim vb.- pek çok alanın kesiştiği bir küme olmadan tartışmaya açmak zordur. Çünkü bu kümenin en önemli kurucu uğrağı "özne"dir. Rancière, özneleşme süreçleriyle söz-eylem arasında kurduğu özgün ilişkiden hareketle siyasetten sanata, felsefeden sosyolojiye, tarihten eğitime kadar uzanan geniş bir alana radikal eleştiriler sunar. Bu eleştirilerin en göze çarpanı ve düşünürün düşünce dünyasını anlamamızı nispeten kolaylaştıran en önemli iddiası ise, bu alanlara ilişkin ortaya konan modern düşüncelerin, teorilerin ya da pratiklerin belirli ön kabullere ya da mutlak ilkelere referansla temellendirilmesidir. Rancière açısından esas gösterilmesi gerekense, öznelerin duyulur dünyada kendilerine bir yer açma, 'hiç kimse' olmaktan kurtularak siyasal özne olmaya geçiş sürecindeki potansiyelleridir. Özgürlüğü de bu bağlam üzerinden okuma eğilimi gösteren Rancière, özgürleşme-özneleşme gerilimini, her ikisinin uyuşmazlık kavramıyla girdiği süreklilik ilişkisi üzerinden aşmayı dener. Seçenekler arasından tercih yapmayı ya da belirli kimlikler aracılığıyla mücadele pratikleri sergilemeyi ifade eden özgürlük anlayışı yerine; toplumsal konumları aşarak eşit konuşma/söz söyleme ve eylem(e) kapasitesini elde etmeyi ifade eden yeni bir özgürlük anlayışı ortaya koyar. Bu da esasen özgürlük söz konusu olduğunda yine –bir karşılaşma alanı/sınırı açısından- *polis* düzenini gerektirir. Çünkü Rancière açısından "herhangi bir belirli po-

lis düzenini düşünmek, anlamak veya analiz etmek için, o düzenin dışında var olan saf bir özgürlük alanını yansıtma eğilimini reddetmeliyiz; polis düzeninin saf bir 'dışı' yoktur" (Chambers, 2010, s. 62).

Rancière'in meseleyi özne(leşme) ve uyuşmazlık kavramlarıyla sürekliliği açısından takip edebileceğimiz ve estetikle siyaset arasındaki ilişkiyi kuramsallaştırdığı en önemli eserlerinden birisi *Özgürleşen Seyirci*'dir. Bu eserin merkezinde yer alan iddia, özgürleşmenin –dolayısıyla özne olabilmenin-, pasif olanın aktif kılınmasıyla değil; duyulur olanın paylaşımının yeniden düzenlenmesiyle mümkün olabileceğidir. Düşünürün bu iddiası, siyasetle sanatın birbirine özdeş olduğu anlamını içermez. Rancière'e göre sanat siyaset olmadığı gibi, her sanat eserinin siyasi bir mesaj içerdiği/içermesi gerektiği fikri de hatalıdır. Öte yandan her sanat eseri de siyasal bir özne yaratmaz. Rancière'in özneyi (ve özgürleşmeyi) siyasetle sanat arasındaki kesişim noktasında belirginleştirmesinin temel amacı, bu alanlara ait öznelerin kurucu bir söz-eylemde birleşmesidir: duyulur olanın paylaşımında uyuşmazlık yaratmak. Bu açıdan ele alındığında uyuşmazlık, "duyumsanabilir olanın özel bir düzenlemesi demektir –görünüşlerin altında saklanan bir gerçekliğin ve apaçıklığını herkese kabul ettiren bir verinin tek bir sunuş ve yorum rejiminin olmadığı düzenleme" (Rancière, 2015a, s. 47). Özgürleşmeyi 'seyirci' özelinde bu şekilde açan Rancière, özgürleşmeci pedagoji tartışması yürüttüğü *Cahil Hoca* eserinin de ana teması olarak karşımıza çıkan 'zekâların eşitliği' ön kabulünden hareketle özgürleşmeyi bu kez "açıklayana dayalı sistemin mantığını yıkmak" şeklinde ortaya koyar (Rancière, 2016c, s. 14). Rancière, estetik uyuşmazlıkla siyasal uyuşmazlığın birbirine bağlandığı noktada, özgürleşmeyi de uyuşmazlık yaratan bir müdahale pratiği olarak yorumlar. Sanat eseri söz konusu olduğunda, bu müdahalenin yerinden edeceği şey ise sanatçı-sanat eseri-seyirci arasında kurulan hiyerarşik mantıktır. Geleneksel ve modern sanat ve tiyatro teorilerini eleştirel düzeyde ele alan Rancière, amacı seyirciye 'hakikati' göstermek ya da siyasi bir mesaj vermek olan teorilerin seyirciyi pasif ve 'cahil', sanatçıyı ise bir tür pedagog konumuna yerleştirdiğini iddia eder. Düşünüre göre, zekâların eşitsizliği varsayımını başlangıç noktası olarak seçen her türden teori, özgür-

leşmenin sanatçının zihnindeki bilginin seyirciye/öğrenciye aktarılmasıyla gerçekleşebileceği yanılsamasını kendi içerisinde barındırır. Oysa sahici bir özgürleşme, sanatçının da seyircinin de bağımsız bir "üçüncü nesne" olan yapıt karşısında eşit zekâya sahip olduğu varsayımı üzerinden temellendirilebilir (Rancière, 2015a, ss. 9-26). Çünkü seyirci, gördüğünü kendi estetik deneyimleri aracılığıyla yorumlayan ve yeniden üreten kurucu bir öznedir. Sonuç olarak Rancière, özgürlüğü/özgürleşmeyi söz-eylem-estetik deneyim ilişkisinin birbiriyle iç içe girdiği bir bağlamda eşitlik kavramı üzerinden görünür kılar. "Özgürleşme süreci, herhangi bir konuşan varlığın bir başkasıyla eşitliğinin doğrulanması" (Rancière, 2016a, s. 73) iken siyasal özneleşme de eşitliğin eyleme geçirilmesidir (Rancière, 2016a, s. 75).

Tüm bu temel tezleriyle Rancière, siyasal özne ile sanat öznesini birbirine indirgemese de, kendi estetik deneyimini zihinsel bir aktör olarak ortaya koyan seyircinin/öznenin, duyulur dünyanın sınırlarını aşarak kendi bakışını/sözünü inşa ettiği zaman siyasal özneye dönüşebileceğini göstermek ister. Bu durum sanatın her zaman siyasi bir mesaj içerdiği anlamında yorumlanmamalıdır. Rancière'e göre sanat, toplumsal ve siyasi meselelerle ilgili mesajlar ve duygular ileterek ya da toplumsal yapıları, çatışmaları, kimlikleri yansıtma biçimiyle siyasi olma vasfı kazanmaz. Bunların hepsi birer uzlaşmanın –duyulur olanın paylaşım mantığında uzlaşmanın- birer tezahürüdür. Rancière açısından böyle bir durumda sanat ve onu tanımlama rejimi olan estetik, 'açıklayana ve bilene dayalı' sistemin mantığına, toplumsal düzenlemelerin duyulur kılınmasına ya da salt çatışmaların yansıtıldığı bir etkinliğe indirgenmiş olur. Rancière, açıklayana dayalı sistemin mantığının ve zaman-mekânın bölüşümüne dayanan toplumsallığın temele alındığı bu tarz bir sanat anlayışını reddeder. Düşünüre göre (2016b), sanattan siyasî potansiyelini hayata geçirerek bir cemaat duygusunu yeniden biçimlendirmesi, toplumsal bağı onarması vs. beklenirken, aslında bir kez daha siyaset ve estetik, etik içinde eriyor (s. 227). Rancière'in ele aldığı biçimiyle estetik rejimde, özgürleştirilmesi gerektiği varsayılan özne, eş deyişle sanat eserini izleyen seyirci, ancak duyusal bir uyuşmazlık yarattığı an gerçekten özgürleşebilir. Rancièreci bakış açısından bakıldığında,

özgürleşmeye ilişkin bu değerlendirmeler, uyuşmazlığın politik sanatı yaratan temel matris olduğunu ortaya koymaktadır. Sanatın politik niteliğinin boyutlarını bir temsil meselesi ya da derinliği zedelenmiş bir muhalefet (etme) tarzı üzerinden okumanın yetersizliğini açığa çıkarma kaygısı taşıyan Rancière'in, sanatın siyasal etki boyutunu, belirlenmiş mesajlar ya da yönlendirilmiş söz-eylemler üzerinden değil, duyulur olanın paylaşımını bozan uyuşmazlık üzerinden göstermeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Görüldüğü üzere Rancière, uzlaşıya (konsensüs) dayalı *polis* düzeniyle malul siyaset anlayışını ve pasiflik mitinden hareket eden sanat yorumlarını ortak bir zeminden hareketle radikal bir şekilde eleştirmektedir. Duyulur düzenin devamını sağlayan bu eşitleyici ve uzlaştırıcı zemin; insanları neyin görülebilir, neyin duyulabilir, neyin söylenebilir olduğuna ikna eden örtük ya da açık bir bölüşüm mantığına hizmet eder. Bu zemini yıkmadan yeni bir özneleşmenin gerçekleşemeyeceği kanısında olan Rancière'e göre, uzlaşıya dayalı siyaset anlayışı; toplumsal aktörlerin, tarafların, hak ve taleplerin önceden tanımlandığı ve rollerin önceden verildiği bir düzende, uyuşmazlıkların müzakerelerle (ya da örtük bir ikna ile) ortadan kaldırılacağı yanılsamasını yaratır ve bunu bir hakikat rejimi olarak sunar. Eş deyişle uzlaşma, uyuşmazlığı gidererek mevcut duyulur düzenin meşrulaştırılmasına yol açar. Dolayısıyla konsensüs mantığıyla işleyen böylesi bir siyaset biçiminde toplum da sayılabilir, hesaplanabilir, sınıflandırılabilir, yönetilebilir ve öğretilebilir unsurların (öznelerin) toplamından başka bir anlam ifade etmez. Rancière'e göre, "adı sayılamayanların çeşitli adlarla siyasal sahneye dâhil edilişlerinin önündeki engel olarak siyaset fikri" (Tatlı, 2023, s. 11), arkasını uzlaşı zeminine yaslarken asıl siyaset, tam da *polis* düzenine bir uyuşmazlık dâhil edildiğinde başlar. Siyasal öznelerin konumunu kendi söz-eylemleri aracılığıyla değiştirmelerine olanak tanıyan uyuşmazlık fikriyle Rancière, bir yandan da sözcüklerle o sözcüklerin işaret ettiği şeyler arasındaki doğal ya da zorunlu kabul edilen ilişkiyi sorgulamaktadır. Tam da bu nedenle bir bilim olma iddiası taşıyan tarihi ve tarihyazımını da uyuşmazlık zemininde analiz eder. Tarihyazımı epistemolojisi ve özellikle *Annales Okulu* tarafından geliştirilen sosyoekonomik tarih ile zihniyetler

tarihine yönelik değerlendirmeler üzerinden şekillenen bu analizde açığa çıkan temel iddia, tarihin bilim olma çabalarının altında siyasal uyuşmazlığı ve adı sayılamayanların sözünü bastırma arzusu yattığıdır. Rancière, ister kralların ya da büyük şahsiyetlerin eylemlerinden bahseden klasik tarih ister yapıları ve nicel verileri odağına alan modern bilimsel tarihyazımı olsun, her ikisinin de özneleşme potansiyelini eriten bir yapıda karşımıza çıktığını savunur. Yine dolaşıma sokulan metinler, anlatılan olaylar, tarihçiye düşen görev, verilen 'ad'lar vb. unsurların, geçmişteki aktörler adına konuşmanın birer aracı olma işlevi gördüğüne dikkat çeker. Daha açık bir ifadeyle Rancière'e göre tarihsel anlatı sadece geçmişin doğruluğunu ya da yanlışlığını test etmez, aynı zamanda geçmişi adlandırarak, sıralayarak, ilişkiler kurarak söylem üretir (bkz. Rancière, 2011, ss. 52-71; 72-92; 93-108).

Rancière'in siyaset, sanat, tarih gibi alanlara ilişkin tartışmalar yürüttüğü eserler konu bakımından birbirine indirgenemese de düşünürün bu alanlara ilişkin tartışmalarının odağını özne kavramı oluşturmaktadır. Bu nedenle Rancière'in konu farklılığı içeren eserleri arasında teorik bir süreklilik olduğunu varsaymak hatalı olmayacaktır. Örneğin *Tarihin Adları* eserinde bilgi poetikası kavramından hareketle sorunsallaştırdığı modern tarih (yazımı), basit anlamda geçmişin temsili meselesi olarak karşımıza çıkmaz. Rancière'e göre buradaki esas mesele, tarihsel bilginin/anlatının kendisine belirli/belirlenmiş kişileri, grupları, sınıfları seçmesi ve bu dolayımla esasen geçmişin ne şekilde bilinebilir ve görünebilir hâle getirilebileceğini dert edinmesidir. Bilgi poetikasının işleyiş sürecine işaret eden bu temsil biçimi, kişileri ya da kitleleri tarih sahnesine çıkarırken aynı zamanda onların susturulduğu paradoksal bir durumu ifade eder. Eş deyişle Rancière açısından modern tarihin gerilimi, özneleri görünür kılma kisvesi altında onların sözlerini kesmesinde ifşa olur. Bu sözü kesilenler, hiyerarşilerle bezeli toplumsal düzende kendisine pay verilmeyenlerdir.

2. "Payı Olmayanların Payı" ve Öznenin (Yeniden) Kuruluşu

Eşitsizliği daha en başından varsayan ama esasen eşitlik söylemi üzerinden bu varsayımı maskeleyen *polis* mantığının işleyişinin tam karşısın-

da konumlandırılması gereken siyasal alan, "eşitlikçi ön varsayımın eyleme geçirilmesi" (Rancière, 2016a, s. 13) olarak tezahür eder. Daha açık bir ifadeyle, Rancière açısından siyasalın içine nüfuz eden *polis* mantığı ancak yasanın, iktidarın ya da yönetilmek üzere bir araya ge(tiri)lmiş toplulukların bir araya geliş ilkelerini kapsayan bir ortak yaşama durumunu ifade ederken, siyasal olan, eşitlikçi önvarsayımı eyleme geçiren müdahalenin kendisi olarak belirir. Dolayısıyla herkesi belirli bir yer(d)e konumlandıran *polis*, bu konumlandırmanın kitleleri yönetme sanatı olarak açımlandığı *siyaset* ve bu ikisinin karşılaşma alanı olarak beliren *siyasal* kavramları Rancière tarafından eşitlik ön kabulü üzerinden yeniden ele alınır. Bu eşitliğin bir bakıma belirli bir niteliği yoktur; eşitlik, bir polis düzeni tarafından atfedilen belirli nitelikleri geçersiz kılar (May, 2010, s. 76).

Siyasal öznenin ancak siyasal eylem (ki bu söz hakkı olmayanların söz söylemesiyle ilişkilidir) içerisinde özne olma vasfını kazanabileceği anlamını ihtiva eden bu düşünme biçimiyle Rancière, eşitliğin de ancak bu düzlemde yeniden anlam kazanabileceğini düşünür. Kodlanmış kimlikler üzerinden tasarlanan mevcut düzene eşlik eden eşitlik söylemi, uyumlu bir bütün olarak kurgulanan toplum mantığına hizmet eder. Bu nedenle Rancière düşüncesinden hareketle, *polis* düzeninin bir tür 'eşitleme' düzeni olarak görünürlük kazandığını söyleyebiliriz. Çünkü bu düzende eşitlik bir ön varsayım ya da öncül olmadığı gibi, herkesin kendi doğasına uygun konumu ve işi kabullenmesi gerektiği fikrini meşrulaştırmanın da bir aracına dönüşür. Siyasetin Antik Yunan felsefesinden beri bu düzen mantığını çok da terk etmediği kanısında olan Rancière'e göre, "kimin felsefe yapacağı, gerçeğin bilgisine ulaşabileceği, erdemli yaşama erişmeye vâkıf olabileceği önceden varsayılan bir eşitsizlikle belirlenemez" (Yıldırım, 2021, s. 315). Çünkü özne, belirli bir kimliğin doğal ya da zorunlu bir taşıyıcısı değildir. Bu nedenle Rancière, Platon'dan modern döneme, Karl Marx'tan Hannah Arendt'e uzanan geniş bir felsefi düşünce izleğinde ortak olarak görebileceğimiz şeyin bir tür uzlaşı mantığı olduğu kanaatindedir. Bu uzlaşının örneğin Marx felsefesindeki uzantısı, işçinin kaderidir. Rancière açısından Marx'ın işçi için sunduğu portre tarihsel bir zorunluluğa rapte-

dilmiş; Marksist söylemde işçi sadece geçmişin toplumsal koşullarıyla ilişkisi içerisinde değil, aynı zamanda gelecekte nasıl konumlandırılacağından hareketle de ele alınmıştır. Rancièreci bu bakış açısında işçinin kafa ve kol emeği, duyumsanabilir olanın bir ifadesidir. Rancière, Marx'a yönelik eleştirilerini takip edebileceğimiz eserlerinden biri olan *Filozof ve Yoksulları*'nda (2013), Marx'ın proleterlere hakikati vererek onları bilginlere mahsus bilimden dışladığını (s. 15) dile getirir. Yine ona göre Marx, proleterleri emek, mülkiyet gibi kavramlar etrafında burjuvazi, kapitalizm, komünizm gibi tarihsel dönemlerde hep "nesnel koşullarının" bilgisiyle silahlandırılan bir bilimin özneleri olarak görür (Rancière, 2013, ss. 142-143). Rancière'in Marx'ın eşitsizlik ve tahakküm analizini tamamen görmezden geldiği söylenemese de; Marx'ı siyasal öznenin kuruluşunu ekonomik, siyasal, toplumsal, hukuki vb. yapılar tarafından önceden belirlenen bir konumun/rolün/işin paylaşımına indirgemekle suçladığını söylemek mümkündür. Bu suçlamasını en açık görebileceğimiz ifadelerden birisi, "başka hiçbir şey" yasasıdır. Rancière'e göre (2013) tarihsel ve materyalist "başka hiçbir şey" yasası Alman sefaletinin, sefalet felsefesinden başka bir şey üretmesini yasaklar (s. 102). Rancière bu eleştirilerini özellikle işçinin komünizm için sahneye sürülme tarzında yoğunlaştırır, yani devrimde. Rancière'e göre (2013) burada işçi komünleri ve komünist yazışmalar uykuya geçer; henüz var olmayan komünist proleterler var olmayı, yani devrimi, beklerler (s.111). İşçilerin bu bekleme süresini –geceyi- düşünce üreterek geçirebileceklerine dikkat çeken Rancière'e (2012) göre, 'başka hiçbir şey' yasasını ihlal eden işçiler, "kendilerini günlük iş rutininden kurtarmak için algılarını ve düşüncelerini eğiterek ya da dinlenmek için olan gecelerini tartışmak, yazmak, şiir üretmek ya da felsefe geliştirmek için kullanarak men edildikleri zamanı" (s. ix) geri aldıklarında, kendilerini belirli bir mekân ve işle sınırlandıran zamandan kopuş yaşarlar. Marx'ın sınıf merkezli eleştirel teorisinin ve işçinin temsiline yönelik Marksist yorumun siyasal özneleşmeyi yeterli düzeyde açıklayamayacağını savunan Rancière, proletaryanın, kendisine verilen nesnel konumun (üretim araçlarının karşısındaki konum) bilincine ulaşmasıyla siyasal özneye dönüşebileceği imasını reddeder.

Kendileri için belirlenen zamanı tersine çeviren –uyuşmazlık yaratan- bu özneler Rancière açısından siyasetin söz-eyleme dayalı asli bileşenleridir.

Rancièreci bakışta söz-eyleme dayalı kopuş süreci açısından ele alındığında dil, sadece iletişimsel bir uyum aracı olarak değil, düzenin duyusal deneyim biçimlerini kesen/kıran bir müdahale olarak da karşımıza çıkar. Bu bağlamda dil, siyasal öznenin kendi varlığını uyuşmazlık alanında –dolayısıyla kopuş sürecinde- performatif olarak kurma biçiminin önemli bir aracına dönüşür. Bu noktada Rancière'in Arendt'e yönelik eleştirilerinin gerekçesi de açığa çıkmaktadır. Rancière, Arendt'in özel-kamusal alan ayrımıyla şekillenen ve çoğulluğu siyasal düzenin ana unsuru hâline getiren siyaset felsefesini de kimlerin söz söyleyebileceği –dolayısıyla siyaset yapabileceği- konusunda uzlaşma sağlanmış bir hiyerarşik mantığa yol açtığı gerekçesiyle eleştirir. Çünkü Rancière'in gözünde sorunlu olan nokta, özel olanla kamusal olan arasındaki bu sınırın kendisidir. Bu sınırların zaten siyasal olarak kurulduğunun altını çizen Rancière açısından Arendt'in perspektifinin bir diğer sorunlu yanı da siyasal olarak önceden kurulmuş bu sınırda konumlanan kamusal alanda söz-eylem için bir araya gelen öznelerin eşit varsayılmasıdır. Arendt'e göre (2021), karşılıklı olarak eşit haklara sahip olduğumuzu birbirimize garanti etmeye yönelik kararımıza güvenen bir toplumun üyeleri olarak eşit oluruz (s. 312). İnsanların eşitler olarak bir araya gelip konuştukları/eyledikleri yer olan kamusal alan, Rancière tarafından, siyasal özneyi yine sınırları belirlenmiş bir mekândaki görünürlüğe indirgeyen *polis* mantığının bir uzantısı şeklinde yorumlanır. Rancière'in eleştirilerinin siyaset açısından bu bağlamdaki temel iki vurgusundan bahsedilebilir: kamu ile özel dağılımı ve kamu hayatıyla ilgilenmeye "yazgılı olanlar"la buna "yazgılı olmayanlar" arasındaki ayrım (Rancière, 2015b, s. 70). Rancière açısından *polis*e dayalı siyaset ve ona içkin prosedürler, üzerinde uzlaşılmış olan her şeyden pay alması gerektiğine inanılan bir özne ve bu öznenin eşit olduğu yanılsaması ile kuşatılmıştır. Oysa Rancière'e göre bu sözde pay etme mantığı eşitsizliğin tezahüründen –eş deyişle eşitsiz olanları tek tek saymaktan- ibarettir. İşte Rancière, "payı olmayanların payı" kavramını, mevcut gruplardan hiçbirine indirgenmeyen öznenin,

sayma mantığını bozan bir kurgu (Tanke, 2011, s. 44) olduğunu göstermek üzere kullanır. Rancière'in demokrasi yaklaşımında karşımıza çıkan da bu öznedir. *Polis* düzenini ve onun paylaşımını sekteye uğratan özne(ler), yönetmek için unvanı olmadığı kadar, yönetilmek için de unvanları olmayanlara özgü bir unvana, eş deyişle anarşik *–an-arkhe-* bir unvana sahiptirler ve demokrasinin anlamı da burada yatar (Rancière, 2015b, s. 55).

Toparlamak gerekirse, Rancière'in perspektifinde "işçi", "kadın", "göçmen", "yurttaş" vb. öznelerin önceden belirlenmiş bir siyasal kimliğe indirgenmesine karşı güçlü bir mesafe vardır ve bu mesafe sayesinde özellikle homojenleştirici bir evrenselliğe sabitlenen ya da doğal olduğu varsayılan kimliklerin ifşası mümkün hâle gelir. Ancak kimlikleri, "verili" oldukları gerekçesiyle askıya alan bu politik ilgi her ne kadar uzlaşı paradigmasının iflasını doğuran nedenleri anlamamıza yardımcı olsa da, siyasal mücadelenin dayandığı toplumsal gerçekliği kavramaya dönük güçlü bir öneriden de yoksun kalmaktadır. Bu nedenle duyulur olanın paylaşımını sekteye uğratan ifşacı perspektifin sunduğu siyasal özneleşme olanağı ile belirli tarihsel-toplumsal kimlikler dolayımıyla gerçekleşen siyasal mücadele pratikleri arasında aşılması zor bir teorik gerilim ortaya çıkar. Siyasal özneleşmenin mevcut düzen içerisinde yeni görünürlük alanları/uyuşmazlık anları yaratmakla sınırlı tutulmaması gerektiğini dile getiren Alain Badiou, "olay" kavramını siyaset tartışmalarının merkezine yerleştirerek *duyulur olanın paylaşımı* yerine "hakikat süreci" üzerinden tartışmanın boyutunu değiştirir. Tıpkı Rancière gibi, siyasetin toplumsal düzeni idare etmeye ya da temsil kurumlarına indirgenemeyeceğini; yine öznelerin de önceden belirlenmiş kategoriler dolayımıyla kurulamayacağını savunan Badiou açısından siyaset, öznenin bir "olay" aracılığıyla ortaya çıkan hakikat sürecine gösterdiği sadakatle ilişkilidir. Badiou'ya göre (2009) olaya ve olayın sonuçlarına sadık olan bu özne şimdiki zamanın öznesidir ve sadakatinin ürünü de 'yeni hakikat'tir, yani 'yeni şimdiki zaman'dır (s. 53). Badiou açısından (2005) Rancière, "yerleşik söylemlerin altında yatan, ortadan kaldırılmış ya da saptırılmış ifade katmanlarını tespit etmede oldukça usta" olsa da (s. 108), öznenin sürekliliği ve örgütlü karakterini yeterince açık kılmaz

(ss. 107-113). Badiou açısından olay tek başına özneyi yaratmaz; olayın siyasal bir sonuç doğurması için "karar" ve "sadakat" gerekir. Bu nedenle Badiou'ya göre Rancièreci düşüncenin bir başka problemi de, siyasetin kurucu hamlesi olarak beliren eşitliğin hangi koşullarda süreklilik kazanabileceği sorusunu askıda bırakmasıdır. Rancière'de siyasetin performatif ön varsayımı olarak ortaya konan eşitlik (aksiyomu), eşitsizlikle düzenlenmiş toplumsal dünyanın sınırlarının bozulması/kesintiye uğraması ve bu yolla daha önce adı anılmayan, pay sahibi olmayan ve görünür kılınmayanların kendi eşitliklerini söz-eylemle fiilen ortaya koydukları yeni bir sahne yaratmalarıyla mümkün hâle gelir. Rancière'in özellikle "eşitler cemaati" anlayışının içeriğini oluşturan bu yaklaşım, Badiou'ya göre eşitliğin eşitsizlik görünür kılınmadan düşünülmesinin zor olduğunu etkili şekilde gösterse bile, eşitlikçi siyasetin kalıcılığını/sürekliliğini açıklama konusunda zayıf kalır. Badiou açısından (2005) her türlü özgürleşme siyasetinin gizli ilkesinin eşitlik olduğu varsayımında ortaklaşmalıyız; ancak eşitlik siyaseti gerçekleştirildikten sonra, sonuçların takip edilmesi yoluyla, bu varsayımın evrenselleştirilmesi için gerekli koşulları yaratmanın eşitlik siyasetiyle ilişkisini de iyi kurmalıyız (ss. 112-113).

Badiou düşüncesinden hareketle Rancière'e yöneltilebilecek bu eleştiriler, uyuşmazlığın dâhil edildiği siyaset sahnesinde ortaya çıkan 'kopuş'un sürekliliğinin nasıl sağlanacağı sorusuyla yakından ilişkilidir. Rancière'in eşitlikçi siyaset anlayışı, payı olmayanların kendilerini siyasal özne olarak var ettikleri siyaset sahnesini dağıtarak paylarını almaları üzerine inşa edildiği için, öznenin düzen(i) sarsıcı hamlesi ve bu hamlenin yarattığı kopuş diğer radikal düşünürler tarafından takdir görse de kopuşun –ve kopuşla gelen siyasal eylemin- sürekliliği tartışma konusu olur. Bu bağlamdaki önemli eleştirilerden biri Slavoj Žižek tarafından yapılır. Žižek'e göre bu kopuş aslında geçici bir müdahale biçiminde karşımıza çıkar ve bu durum Rancièreci radikal siyaset anlayışının düzeni huzursuz eden hamleyle sınırlı kalmasına yol açar. Rancière, Badiou ve Balibar gibi radikal düşünürlerin özneleşme süreçlerine ilişkin ortaya koydukları tezleri analiz eden Žižek'e göre (2012) bu düşünürler, "siyasallaşmanın anlık patlamalardan oluşan bir

siyasallık mantığını kabullenmiş ve 'marjinalist siyaset' tuzağına düşmüş gibi görünüyorlar" (s. 283). Bu nedenle Žižek, özneleşme sorununu mevcut düzenin evrensel koordinatlarını ve antagonizmayı dönüştüren daha radikal bir 'eylem'in gerekliliğine vurgu yaparak tartışma zeminine çeker (Žižek, 2012, ss. 205-292). Çünkü Žižek açısından Rancièreci bakışın bir diğer hatası da uyuşmazlığın siyasetin nihai amacı olarak kurulması, eş deyişle siyasetin uyuşmazlığa indirgenmesidir. Žižek'in tartışmaya ilişkin bu yerinde hamlesi, kopuşun ya da uyuşmazlığın sürekliliğinin gereğini hatırlatmanın yanı sıra, Rancière düşüncesinde eylemin niteliğine ilişkin bir başka açmazı da gündeme taşıması açısından önemlidir. Žižek'in bakış açısından bakıldığında, Rancière'in eylemi(n varlığını) katı biçimde *polis* düzeninin varlığına bağlaması, bir yandan bu düzeni siyaset açısından zorunlu kılan bir düşünme pratiğine –eş deyişle siyaseti kendi karşıtına tâbi kılmaya- yol açarken; diğer yandan da bu düzen olmasa eylemin de anlamı kalmayacakmış izleniminin uyanmasına yol açmaktadır.

Tüm bu eleştirilerin yer aldığı bağlamlar göz önünde bulundurulduğunda, diğer radikal düşünürler tarafından ele alınan siyasal özne sorununun Rancière'le ortaklaşan temel bir savda birleştiğini yeniden hatırlatmakta yarar var: özne, "kendisiyle özdeş", "verili", ve "siyaset öncesi bir töz" olarak ele alınamaz. Ancak bu düşünürler siyasal öznenin ortaya çıkış koşullarını analiz etme ve toplumsal mücadele pratiklerinin siyasetle olan ilişkisini kurma noktasında birbirlerinden ayrılırlar. Bu nedenle hem bu ortak savı destekleyen hem de eylemin niteliği, olayın/hakikatin oynadığı merkezi rolü ve tüm bunlarla ilişkili biçimde 'kopuş'un sürekliliği meselesini görmezden gelmeyen bir tartışma düzleminde ilerlemek gerekir. Böylelikle siyaset felsefesinin önemli tartışma konularından olan özne ve özneleşme sorunlarını eleştirel boyutta ele almamızı sağlayacak yeni bir teorik hat kurulabilir. Bu noktada belki tartışmaya dâhil edilmesi gereken bir diğer düşünür de Judith Butler'dır. Badiou'nun hakikat prosedürlerine bağlı kalan özne anlayışı ile Rancière'in siyaset sahnesini yeniden düzenleyen özne anlayışını; bu öznenin normatif olarak biçimlendirilmiş bedenlere ne şekilde dağıtıldığı sorusu eşliğinde düşünmek mümkündür. Kalkış

noktası performatif cinsiyet teorisi olan Butler, diğer radikal düşünürler gibi, doğallaştırılan toplumsal kimlikleri reddeden yeni bir özneleşme sürecine dikkat çeker. Kendi ifadesiyle (2020), onu siyasal olarak harekete geçiren nokta, "bir öznenin –bir şahıs, bir kolektif- bir ön izin mevcut değilken, ortada buna açıkça imkan veren bir uzlaşım yokken; yaşanabilir bir hayata hakkı olduğunu iddia ettiği noktadır" (s. 260). Bu ifadeden hareketle Butler'ın Rancière'in özellikle *polis*e –ve duyulurun bölüşümüne- müdahale pratiği olarak ortaya çıkan uyuşmazlık fikriyle ortak bir kaygı taşıdığı söylenebilir. Rancière'in bir aksiyom olarak varsaydığı ve siyasal söz-eylemin kendisinde açığa çıkan eşitlik anlayışı, Butler'da daha ziyade 'bedenlerin maddi ve toplumsal eşitsizlikleri' üzerinden şekillenir. Butler açısından esas mesele –ve özneleşmenin paradoksu-, "normlara direnen öznenin bu normlar tarafından üretildiği, hatta muktedir kılındığıdır. Bu kurucu sınırlama, faillik olasılığını engellemese de, failliği iktidarla dışardan bir muhalefet ilişkisi olarak değil, iktidara içkin, yineleyici ve yeniden eklemleyici bir pratik olarak konumlar" (2014, s. 28). En nihayetinde öznenin mevcut kimliklerden kopuşla siyasal özneye dönüşebileceğini savunan Rancière'in bu kopuşun sonrasını belirsiz bırakan yaklaşımı, bizi Butler'ın özneyi normların tekrarı üzerinden ele alan yaklaşımını tartışmaya götürmektedir. Rancière açısından kimlikler kopuş yaşanacak kategorilerken Butler açısından özneyi maddi olarak şekillendiren normlardır. Eş deyişle Butler'ın temel kaygısı, kimin/kimlerin siyasal özne olarak tanınabilir olduğunun normatif koşullarının sorgulanmasıdır.

3. Sınırda Buluşmak mı, Sınırı Aşmak mı?

Rancière'in düşünce külliyatının merkezine yerleşen *duyulur olanın paylaşımı* kavramı, düşünürün özneleşmeyi siyasal görünürlük ve eşitlik aksiyomu çerçevesinde nasıl ele aldığını anlamamız ve onun siyaset felsefesinin teorik altyapısını etkili şekilde okuyabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Sanattan siyasete, felsefeden tarihe uzanan geniş bir alanda karşımıza çıkan özne sorununu bu kavrama atfettiği merkezi konum üzerinden derinlemesine irdeleyen Rancière açısından, eşitsizlik üzerine kurulu siyaset anlayışı

ile eşitlikçi varsayıma dayanan siyasal (olan)ın karşılaştığı sınırda/ilişkide anlam kazanan *uyuşmazlık*, mevcut duyulur düzenin tüm normatif temellerini kesintiye uğratan bir müdahaledir. Sınır, Rancière tarafından sistematik şekilde tartışılmamış ya da bağımsız bir kavramsal problematik olarak ele alınmamış olsa da, kavram ikiliklerinin arasına uyuşmazlık sokan öznelerin müdahale pratiği ancak bir sınırın varlığı üzerinden okunabilir. Bu anlamıyla sınır; sayılabilenle sayılamayan, payı olanla olmayan, konuşabilenle sözü gürültü addedilen, yurttaş ile yurttaş olmayan arasındaki uyuşmazlık ilişkisine denk düşer. Bu bağlamda Rancière'in düşünce sistematiği sınırların nasıl kurulduğu, nasıl sürdürüldüğü ve nasıl dönüştürüldüğü sorularıyla çerçevelenen bir yapıda karşımıza çıkar.

Rancière, toplumsal örgütlenmenin belirli kimlikler, adlandırmalar ya da sınıflar dolayımıyla düzenlendiği sınırların doğal ya da zorunlu olmadığını göstermek ister. Bu nedenle toplumsallığın sadece belirli kurumlar tarafından değil, aynı zamanda duyusal/duyulur düzen tarafından kurulduğuna dikkat çeker. Bu düzenin çizdiği sınırlar da hiç kuşkusuz ki *duyulur olanın paylaşımı* mantığıyla sürdürülmek istenir. Düzenin mantığını sekteye uğratma potansiyeli olan özneler ise düzenin dışına çoktan itilmiştir. Çünkü sınıra kimin dâhil olabileceğinin önceden belirlendiği bu düzen, "işlevler ve yerler arasındaki farkı doğalar arasındaki farkla özdeşleştirmek" (Rancière, 2016d, s. 35) isteyerek bulunduğu mekânın dışına çıkanları tarihin fazlalıkları olarak görür. Rancière, Antik Yunan'dan modern felsefeye kadar çoğunlukla duyulur olanın paylaşımı üzerinden kurulan ortaklık rejiminin; sanattan siyasete, tarihten felsefeye, sosyolojiden eğitime kadar pek çok sistemin içine sızdığına dikkat çeker. Kime nerede duracağını ve ne söyleyeceğini 'açıklayan', zaman-mekânın bölüşümünü ayarlayan uzlaşı düzeni; temelinde yerler ve görevler hiyerarşisi bulunan "bir araya geliş" ve "rızaların örgütlenmesi" süreci (Rancière, 2016a, s. 71) olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle bu düzen, esasen kimin düşünecek vakti, kiminse düşünceden yoksun olduğuna karar veren bir mekanizma işlevi görür. Kimin hangi işi ne zaman ve nerede yapacağına, nerede söz hakkı elde edip nerede susacağına karar vermek üzere siyasetin sınırlarını belirle-

yen bu mekanizma, kendisini düşünme ve söz söylemede eşit (hak sahibi) gören özneleri kusurlu; ortaya çıkan düşünceyi ise gayrimeşru bir düşünce sayacaktır. Rancière bu noktada özellikle Platon'un herkesin kendi (doğasına uygun) işi yapması gerektiğine yönelik iddiası ile Marx'ın birey ve toplumu işçi emeği üzerinden analiz eden yaklaşımını aynı düzlemde okur ve her ikisinin de özneyi siyaset ve felsefeden dışlayan bir perspektifte ortaklaştığını düşünür. Rancière'e göre (2013) bu perspektiften bakıldığında, doğası gereği felsefe yapamayacağı varsayılan "insanlar vardır; çünkü doğuştan gelen ve onları işçi emeğine mahkûm eden bu kusur, bedenlerini ve ruhlarını en iyi kanıtı layık olmadıkları şeyi istemeleri olan bir zafiyetle damgalanmıştır" (s. 56). Rancière burada siyasal özneleşmenin ancak pay edilmiş eşitliği yıkarak eşitsizliği görünür kılmayı başaran özneler aracılığıyla gerçekleşebileceğine dikkat çekmek ister. Bu nedenle eşitlik aksiyomunun siyaseti başlatabilmesinin ancak eşitsizliğin görünümüyle mümkün olabileceğini savunur. Yine bunun için ihtiyaç duyulan şey de eşitliği daha en başından varsaymaktır. Çünkü Rancière'e göre (2016c) her birey, bir diğerinin anladığı şeyi anlamaya potansiyel olarak kâdirdir (s. 10) ve siyasetin olanağı da bu potansiyelin kendisinde yatar.

Rancière'in eşitlik düşüncesi sınır tartışması açısından oldukça önemlidir. En nihayetinde sınır, eşitlikle eşitsizliğin karşılaştığı siyasal bir düzlem olarak tezahür eder. Rancière, ele aldığı diğer kavramlar gibi eşitliği de uyuşmazlık temelinde analiz etme eğilimi göstermiştir. Her şeyden önce Rancière'e göre siyasetin amacı eşitliği sağlamak olamaz; çünkü zaten herkesin eşit olduğu bir gerçektir. Bu nedenle eşitlik, siyasetin ulaşacağı nihai bir amaç olarak değil, siyaseti başlatan aksiyom olarak ele alınmalıdır. Rancière açısından, eşitliği nihai bir hedef olarak belirleyen siyaset, esasen her bireyin arzu, ihtiyaç ve yeteneklerinin farklı olması anlamındaki bir eşitsizliğin üstünü örtmekte ve bu yolla da herkesi duyulur olanın paylaşımı mantığına göre eşitleme teşebbüsüne girişmektedir. Bu nedenle Rancière açısından eşitlik sahici bir varsayım olmadığı sürece, siyaset de ancak kurulu düzenin herkesi belirli sınıflar, roller, işlevler ve kimlikler aracılığıyla eşitlemeye çalıştığı bir ayrım ve dağıtım mantığı olarak kendini dayatır.

Rancière bu mantığın izlerini Pythagoras'la başlayan ve Platon'da zirveye ulaşan düşünülür-duyulur ayrımında aramıştır. Eş deyişle Rancière'e göre özellikle *polis*e dayalı siyasette; yöneten ile yönetilen, öğreten ile öğrenen, filozof (kral) ile kunduracı, payı olanla olmayan, sayılabilenle sayılamayan, kafa emeği ile kol emeği arasında kurulan karşıtlıklar aslında düşünülür olanla duyulur olan arasındaki ayrımda köklenir. Zaten eşitsiz olan bu paylaşım, eşitlik iddiasıyla çerçevelenerek siyaseti düşünülür-duyulur sınırına mahkûm eder. Rancière'e göre (2005) siyasal topluluk, "ortak bir özün veya ortak-olanın özünün edimselleşmesi değildir. O, ortaklaşalık-içinde olmak bakımından verilmeyen şeyi ortaklaşa-paylaşıma-sokmadır: görülür-olan ile olmayan arasında, yakın ile uzak, mevcut ile namevcut, var ile yok arasında" (s. 185). Bu bağlamda sınır, düzenin mantığının dışında konumlan(dırıl)an öznelerin maruz kaldığı eşitsizliği görünür kılarken esasen siyasal statü meselesini de gündeme taşır.

Özellikle kimin/kimlerin 'yurttaş' olabileceğine ilişkin tartışmalar, siyasal statünün sınırlarının deşifre edilmesi açısından önemlidir. Yurttaşlık tartışmaları bir yandan kimin siyasal özne olabileceği meselesine ilişkin teorik gerilimleri açığa çıkarırken öte yandan özellikle ulus-devlet sınırlarının pratik açmazlarının ortaya konmasına da olanak tanır. Bu bağlamda ele alındığında göçmenlerin –yani payı olmayanların- yurttaş sayılabilmesi onlara sınırların ötesinde ne tür haklar verildiğiyle –yani paylarına ne düştüğüyle- değil; yaşamlarını botlara, tırlara, teknelere sığdıran düzen karşısında birer siyasal özne olarak ne şekilde hak talep ettikleriyle ilişkilidir. Eş deyişle göçmenler, kendilerine 'verilen' göçmen kimliğine uyuşmazlık sokarak hem siyasal statüleri belirleyen sınırları hem de fiziksel sınırları aşındırdıklarında sahici bir siyasal özneleşmeden bahsedilebilir. Dolayısıyla Rancière'in siyaset felsefesinden hareketle yürütülecek bir sınır tartışması, siyasal özneleşme meselesinin –hem siyasal sınırlar hem de fiziksel sınırlar dolayımıyla- yurttaşlık ve göç üzerinden yeniden ele alınmasına olanak tanır. Göçmen kimliğinin kendilerine duyulur düzen tarafından verildiği özneler; eşit olduklarını kanıtlamak için değil, zaten eşit olduklarını varsayarak (bilerek) söz söyledikleri ve eylemde bulundukları anda siyasal

özne hâline gelirler. Rigby ve Schlembach (2013, ss. 157-172), Calais'de bulunan ve İngiltere'ye geçmeyi bekleyen belgesiz göçmenlerin barınma ve yaşam koşullarına itiraz etmek için Haziran 2009'da yaklaşık bir hafta bölgede protesto kampı kuran aktivistlerin eylemlerini Rancière'in siyaset ve estetik üzerine çalışmalarından yararlanarak tartışmaya açarlar. Bu sınır karşıtı kampı bir "göçmen protestosu" örneği olarak analiz eden ikili (2013); göçmen protestolarını imkânsız hâle getirme tehdidi oluşturan *polis* uygulamalarına yönelik bir eleştiri geliştirerek eşitlik aksiyomu yoluyla yurttaş olanla olmayan, siyasal olanla olmayan arasındaki sınırları bozan ve parçalayan protesto alanlarına dikkat çekme amacı güderler (s. 157).

Sonuç olarak, Rancière'in özellikle *duyulur olanın paylaşımı* ve *uyuşmazlık* kavramlarını sınır kavramıyla beraber düşünmek, yurttaş-göçmen karşıtlığını siyasal söylemin kalbine yerleştiren teorilerin açmazlarını görebilmek açısından kayda değerdir. Ancak bu, Rancière'in bir 'sınır siyaseti' yapma amacı taşıdığı anlamında yorumlanmamalıdır. Siyasete bir amaç atfetmekten kaçınan düşünürün teorik kalkış noktası, siyasal özneleşmeyi mümkün kılan uyuşmazlıktır. Dolayısıyla uyuşmazlığın problematiğe dönüştüğü Rancièreci düşüncede sınır kavramı daha tali yollardan meseleye dâhil olur. Böylelikle Rancière'in uyuşmazlığı siyaset ile siyasal olanın ilişkisi bağlamında ele alan radikal düşüncesi, siyasal özneleşmeyi sınırın siyasallığı üzerinden okumamıza da olanak tanır. Ancak bu okuma Rancière'in düşüncesindeki bir açmazı da açığa çıkarır. Rancière açısından esas mesele sınırın kendisi; sınırda buluşmanın uyuşmazlık yaratan edimidir; sınırın aşılması değil. Nitekim Rancière'in kendisi de uyuşmazlığı siyasetin, polisin, siyasal olanın, eşitliğin ve eşitsizliğin karşılaştığı bir ilişki biçimi olarak ele alma eğilimi gösterir. Ancak özellikle Badiou ve Žižek gibi radikal düşünürlerin Rancière'e yönelik eleştirileri göz önünde bulundurulduğunda, Rancière'in siyasetle *polis*in karşılaşma alanı olan sınırları güçlü bir şekilde görünür kıldığını, ancak uyuşmazlıkla başlayan siyasetten sonra ne olacağı sorusuna aynı oranda güçlü bir yanıt sunmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Jacques Rancière'in düşünce sistematiği siyaset, sanat, estetik ve tarih (yazımı) alanındaki sınırları yeniden düzenler; bu bağlamda mutlak tanımlara, hiyerarşik ayrımlara, herkese nerede duracağını ve neyi söyleyeceğini dikte eden düzenleyici ilkelere karşı köklü bir eleştiri sunar. Çalışmada Rancière'in sunduğu eleştirilerin dayanağını oluşturan temel kavramlar ve teorik kalkış noktaları ön plana çıkarılarak siyasetin toplumsal mekânı ve zamanı bölüştüren duyusal rejimlerle olan doğrudan ilişkisi ele alınmış; bu ilişki bağlamında özneleşme süreçlerinin, uyuşmazlığın ve *duyulur olanın paylaşımı* kavramının siyaset ve sanat alanındaki teorik ve pratik karşılıklarına yer verilmiştir. Rancière'in perspektifi; tarihin sessiz bırakılanlarına sesini/sözünü iade eden, siyaseti kurumların tekelinden kurtararak 'dışarıdaki' eylem(e) alanına taşıyan, sanatı ise öğreten-öğrenen ilişkisinden sıyıran ve tüm bu alanları her bir bireyin eşit zekâsına sunan bir perspektiftir. Bu perspektif Rancière tarafından siyaset felsefesine adanmış bir kurtuluş reçetesi işlevi görmez. Nitekim düşünürün kendisi de felsefenin, deyim yerindeyse, hazır(-lanmış) reçeteleri yırtarak yapılabileceği kanısındadır. Bu nedenle Rancière, siyaset ile felsefe arasında mutlak kurtuluş olanağı üzerinden şekillenen bir ilişki kurmaz. Ona göre siyaset, siyasal öznenin ortaya çıkmasını sağlayan bir ilişki biçimidir; bu ilişkinin temel karakteristiği ise *uyuşmazlık*tır.

Bu çalışmanın da omurgasını oluşturan Rancièreci *uyuşmazlık*, özneleşme tartışmasıyla çerçevelenen özellikle üç bağlamı gündeme taşımıştır: (1) Uzlaşıya dayalı *polis* düzeniyle malul siyaset, (2) eşitlikçi önvarsayıma dayalı siyasal özne ve (3) siyasallaşan sınır. (1) Rancière, hiyerarşik bir mantıkla işleyen ve toplumsal konumları, zaman-mekânı, siyasal olanla olmayanı, yönetile(bil)enle yönete(bil)eni siyaset öncesi varsayımlar üzerinden belirleyen –duyuluru paylaştıran- *polis* düzeninin ifşasından hareketle kendi siyaset teorisini geliştirir. Bu teori bağlamında, duyulur olanın paylaşımını sekteye uğratan uyuşmazlık fikrini gündeme getirerek bireylerin ya da toplumsal grupların ancak polisle malul siyaset düzenini kesintiye uğratarak siyasal özne vasfını kazanabileceklerini iddia eder. (2) Siyasal özne olarak varlık alanına –eş deyişle siyaset sahnesine- çıkan bu

yeni özneler, eşitsizliği görünür kılan bir performativite aracılığıyla duyulur düzeni değiştirirler. (3) Öznelerin duyulur düzene uyuşmazlık sokarak gerçekleştirdikleri müdahaleler, uyuşmazlığın ortaya çıkması için gerekli olan karşılaşmalar üzerinden bir bakıma sınırın kendisini de siyasallaştırır.

Söz konusu bağlamlar eşliğinde özgün bir tartışma yürütmeyi hedefleyen bu çalışmada, siyasal öznenin kurucu hamle kapasitesini sahiplenen; ama aynı zamanda bu hamleyi, kimlikleri ortaya çıkaran toplumsal ve maddi koşulları/olayları ıskalamayan bir teorik hat üzerinden takip etmeyi öneren bir yaklaşım benimsenmiştir. Siyasal özne olabilmenin koşullarına ilişkin eleştirel ve etkili bir okuma yapabilmek için, bir yandan toplumsal mücadele pratiklerinin hangi kimliklerle görünür olduğunu soruşturmak, diğer yandan ise bu kimliklerin evrensel bir zorunluluğu çağrıştıran homojenleştirici politikalardan nasıl arındırılabileceği üzerinde durmak gerekir. Bu nedenle siyaset felsefesinin temel sorunlarından olan toplumsal mücadele, özne ve kimlik tartışmalarının, bu kavramların birbirini dışlamadığı ama aynı zamanda birbirine indirgenmediği bir bakış açısından hareketle ele alınması önemlidir. Eksenini bu bakış açısına kaydıran çalışmanın Rancière'in temel tezleri bağlamında ulaştığı sonuçlardan biri, düşünürün özneleşme tartışmasının kimi kimlikler dolayımıyla gerçekleşen siyasal mücadele pratiklerini yeterince güçlü görünür kılmadığı ancak kimliklerden kopuş olarak beliren uyuşmazlığı siyaset felsefesine özgün bir yorum eşliğinde dâhil ettiğidir. Uyuşmazlığın özellikle eşitsizliği görünür kılacak biçimde eşitlik teorisine eklemlenmesi, bugünkü yurttaşlık tartışmalarına eleştirel bir müdahale olanağı sağlayarak hem fiziksel sınırların hem de siyaset alanında çizilen kavramsal sınırların siyasal bir meseleye dönüşmesini sağlamıştır. Rancière'in temel tezleri bağlamında ulaşılan bir diğer sonuç ise, siyasal olanı görünür kılmakla siyasal olanı kurmak arasındaki gerilimin çağdaş siyaset felsefesinin güncelliğini koruyan tartışmalarından biri olmaya devam ettiğidir. Bu noktada tartışmayı; siyaseti ve siyasal olanı kimlik probleminin kıskacına sokmayan, ama aynı zamanda öznenin ortaya çıktığı toplumsal gerçekliği, tarihsel ve maddi koşulları ıskalamayan politik bir ilgi ya da yeni bir teorik hat üzerinden takip etmek gerekir.

Kaynakça

Arendt, H. (2021). *Totalitarizmin kaynakları 2: Emperyalizm* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal eser 1951'de yayımlandı.)

Badiou, A. (2005). *Metapolitics* (J. Barker, Çev.). Verso (Orijinal eser 1998'de yayımlandı.)

Badiou, A. (2009). *Logics of worlds: Being and event, 2* (A. Toscano, Çev.). Continuum (Orijinal eser 2006'da yayımlandı.)

Baiocchi, G. & Connor B. T. (2013). Politics as interruption: Rancière's community of equals and governmentality. *Thesis Eleven*, 117(1), 89-100. https://doi.org/10.1177/0725513612460342

Butler, J. (2014). *Bela bedenler: Cinsiyetin söylemsel sınırları üzerine* (C. Çakırlar, Z. Talay, Çev.). Pinhan (Orijinal eser 1993'te yayımlandı.)

Butler, J. (2020). *Çöz(ül)en cinsiyet* (B. E. Aksoy, Çev.). MONOKL (Orijinal eser 2004'te yayımlandı.)

Chambers, S. A. (2010). Police and oligarchy. J-P Deranty (Ed.). *Rancière: Key concepts* (ss. 57-68) içinde. Acumen.

May, T. (2010). Wrong, disagreement, subjectification. J-P Deranty (Ed.). *Rancière: Key concepts* (ss. 69-79) içinde. Acumen.

Rancière, J. (2005). *Uyuşmazlık: Politika ve felsefe* (Hakkı Hünler, Çev.). Ara-lık Yayınları (Orijinal eser 1995'te yayımlandı.)

Rancière, J. (2008). *Görüntülerin yazgısı* (A. Ufuk Kılıç, Çev.). Versus (Orijinal eser 2003'te yayımlandı.)

Rancière, J. (2011). *Tarihin adları: bilgi poetikası alanında bir deneme* (C. Yardımcı, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eser 1992'de yayımlandı.)

Rancière, J. (2012). *Proletarian nights: The workers' dream in nineteenth-century France* (J. Drury, Çev.). Verso (Orijinal eser 1981'de yayımlandı.)

Rancière, J. (2013). *Filozof ve yoksulları* (A. Ufuk Kılıç, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eser 1983'te yayımlandı.)

Rancière, J. (2015a). *Özgürleşen seyirci* (B. Şaman, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eser 2008'de yayımlandı.)

Rancière, J. (2015b). *Demokrasi nefreti* (U. Özmakas, Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal eser 2005'te yayımlandı.)

Rancière, J. (2016a). *Siyasalın kıyısında* (A. U. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eser 1990'da yayımlandı.)

Rancière, J. (2016b). Estetiğin siyaseti. A. Artun (Ed.), *Sanat/siyaset: Kültür çağında sanat ve kültürel politika* (E. Gen, Çev.) (ss. 207-228) içinde. İletişim Yayınları.

Rancière, J. (2016c). *Cahil hoca* (S. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eser 1987'de yayımlandı.)

Rancière, J. (2016d). *Estetiğin huzursuzluğu: sanat rejimi ve politika* (A. U. Kılıç, Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal eser 2004'te yayımlandı.)

Rigby, J., & Schlembach, R. (2013). Impossible protest: Noborders in Calais. *Citizenship Studies*, *17*(2), 157–172. https://doi.org/10.1080/13621025.2013.780731

Tanke, J. J. (2011). *Jacques Rancière: An introduction*. Continuum.

Tatlı, F. B. (2023). Sayılma problemi olarak eşit(siz)lik fikri ve Jacques Rancière'in eserlerinde ortak bir tema olarak hiyerarşi eleştirisine kısa bir bakış. *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 9-17. https://izlik.org/JA32AE94EG

Yıldırım, F. (2021). İnsan doğası, toplum ve adalet bağlamında Platon'un demokrasi eleştirisine Rancièreci bir itiraz. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, (11), 305-319. https://izlik.org/JA37YL48RN

Yıldırım, Y., & Baştürk, E. (2015). Rancière düşüncesinde siyasal olanın önceliği. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (24), 51-62. https://doi.org/10.20981/kuufefd.17487

Žižek, S. (2012). *Gıdıklanan özne*: *Politik ontolojinin yok merkezi* (Ş. Can, Çev.). Epos (Orijinal eser 1999'da yayımlandı.)

Declarations

Author Contributions

This is a single-authored study; all stages of the work were conducted by the author.

Conflict of Interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this article.

Ethics Statement

This study has been conducted in accordance with the principles of research and publication ethics. No ethical approval was required as the study does not involve human participants, data collection, or experimental procedures.

Funding

This research received no external funding.